

AZ IRÁS ÉS KÖNYVEK EPERJESEN A XV—XVI. SZÁZADBAN.

DR. IVÁNYI BÉLATÓL.

(Harmadik, befejező közlemény.)

Meg kellene végül emlékezni a város levéltárában őrzött számadási jegyzőkönyvekről, adó lajstromokról stb. Ezek Zsigmond király korával (1424) kezdődnek, teljes sorozatot azonban — különösen a számadáskönyvek — a XV. század végétől képeznek. Nem bocsátkozhatunk eme páratlanul nagyértékű levéltári anyag ismertetésébe már csak azért sem, mert nem feladatunk e helyen a város levéltárát, hanem a könyveket ismertetni.

A városnak — mint jogi személynek — könyvtára mellett meg kell még emlékeznünk az egyházak, továbbá a magánosok könyveiről.

Irott adataink nagyon szűkszavúan emlékeznek meg az egyházak könyveiről és könyvtárainról. Első adatunk 1478-ból való, a mikor az eperjesi kolostori templom számára egy — valószínűleg egyházi — könyvet vesznek.¹ Hogy ennek a templomnak könyvtára is volt, azt a templom-számadások bizonyítják, melyek szerint 1483—84-ben három ort dénárt fizetnek ki könyvekre.² 1485-ben ugyanennek a templomnak egy misekönyvet, még pedig valószínűleg irottat vesznek, melynek fejében összesen egy forint 56 dénárt fizettek ki.³ Arról az antifonaléről, melyet úgy látszik az eperjesi plébániatemplom számára írt és festett 1501-ben Cathedralis Mátyás, már bőven megemlékeztünk.

¹ 1478. Az eperjesi kolostori templom számadása. Item an *eyn buch und den pit lewtin dy do habin oem gelwffin* LXXXIII. den. Eperjes város levéltára 436. a. szám.

² 1483 február 11—1484. Az eperjesi kolostortemplom számadásának töredéke. Item an den *buchern* III ort den. U. o. 465. b. szám.

³ 1485. Az eperjesi kolostori templom számadásának töredéke. Item czum *mesbuch* das man hat gegeben irbir lewte 1½ frt. Item am *mesbuch* VI den. U. o. 484a. szám.

1507-ben a Szent Lénárd templom jut egy nyomtatott mise-könyvhöz, melyet Cromer György ajándékoz ennek az egyháznak. Magát a misekönyvet Velenczében nyomtatták. Áráról nem maradt feljegyzés.¹

Mindezekon felül tudjuk még azt, hogy 1544-ben — a mint azt már említettük — a főegyház számára a város Bögner Bertalantól vett egy katekizmust.

Ennyit tudunk az egyházak könyveiről.

Hátra van még, hogy a magánosok könyvtáiról és könyveiről megemlékezzünk. Arra, hogy magánosok is vesznek könyveket, első adatunk 1515 körülről való. Ekkor ugyanis Grauscher Jakab fiának, Mártonnak, a ki iskolai tanulmányait végezte, könyvek vételére 2 frtot ad a kiskorú Márton vagyonát kezelő eperjesi tanács.

1517-ben Gáspár babérkoszorúsnak tanítás és *könyvek* fejében Grauscher István vagyonából a tanács 4 forint 48 dénárt fizet ki, 1520-ban pedig György babérkoszorústól ugyanezen István számára 41 dénárért egy nyelvtant vesz a tanács.²

1515-ben Eperjesre vetődik András brassai deák, a ki ezen év februárjában egyik éjjelen részegségében megtámadja szállásukon az épen Eperjesen időző királyi adószedőket is. Ezen tettéért a tanács András deákot elfogatta és rövidesen lefejeztette. Kivégeztetése előtt (február 23-án) kelt végrendeletéből megtudjuk, hogy András könyveket is hordott magával. A végrendelet három «codex»-et sorol fel, egy «Gyöngyök gyöngye» czimű szótárt, egy poeticát és Valla Lőrincz művét.³

¹ 1507. Anno 1507. providus Georgius Cromer dedit ad ecclesiam sancti Leonardi unum missale impresum, *pressura Venetensi*, quod circa ecclesiam eandem temporibus perpetuis manere debet. Eperjes v. lt. 577a. szám, 16. lap.

² 1515 *táján*. Martino scolari napoti videlicet suo a filio suo Jacob Grauscher progeurtum, secundum testamentariam ordinationem quondam providi Johannis Grauscher per dominos in pretorio super *eupcione librorum* vel ad alias necessitates suas quorsum volnerit dati sunt fl. 11.

1517. Anno salutifere incarnationis 1517. Baccalaureo Gaspar pretextu cerborum *librorum* ab eo emptorum et quod ipsum (t. i. Stephanum) annis tribus docuit fl. III. den. XLVIII.

1520. Anno 1520 sabbato post Margarethe Baccalaureo Georgio datus est fl. 1 ex eo quod Stephanum iuvenem eruditum etiam *pro una grammatica* den. XXI. per dominos de pretorio. — I. h. 758b. 35 és 39. ll.

³ 1515. február 23. (Eperjes). András brassai deák végrendelete, melynek egyik pontja:

«Item vocabularius unus Gemma gemarum dictus Margaretam poeticam

Természetes, hogy ebben az időben inkább egyházi férfiak foglalkozván könyvekkel és tudományyal, könyvtáraik is jórészt ezeknek vannak.

1516-ban Miklós eperjesi lelkész végrendelezik, a ki végrendeletében könyvei közül egy misekönyvet és egy nagy nyomtatott breviáriumot a Szent Miklós egyháznak hagyományoz.¹

1517-ben János eperjesi plébános, Péter, a szabadművészetek babékoszorúsa és közjegyző előtt azt vallja, hogy egy bizonyos Simon a maga misekönyvét megőrzés végett a Szent Miklós egyház custosának adta át.²

1519-ben Wolff Lőrincz babékoszorús élete végét közeledni érezvén, végrendeletet alkot, mely azért nevezetes, mert felsorolja, hogy egy Márk nevű könyvkereskedőnek bizonyos könyvek fejében mennyivel tartozik.

A végrendeletnek vonatkozó része így hangzik:

«Debita, quibus obligatur hae sunt.

Domino Marco bibliopole pro sex alexandris fl. 1 den. XXX.

Pro donatis XVIII, den. LXXXXII.

Pro sex grammaticis Henrici Manni fl. 1 den. LIII.

Pro duodecim Epistolis Bartholomei Coloniensis den. LXX.

Et pro duabus grammaticis fl. 1.

Et pro duabus comediis Plauti den. XIX.»

A végrendelet rendelkező részéből még azt is megtudjuk, hogy Wolff Lőrincznek, a ki egyébként eperjesi iskolamester volt, Seneca tragédiáit Czibner Keresztély eperjesi városi jegyző fiának, a classicus műveltségű Eustáchnak hagyományozta.³ Az 1520-as

Laurentium Valla, hii dicti codices apud magistrum scolo (sic!) in Stropko habentes, preterea fassus est se unum gladium poszlar habere, qui non esset ipsius proprius sed hospitis in Stropko, apud quem esset suus gladius horwatus proprius, quem postquam hospes ille reddet, debet sibi restitui predicatus gladius poszlar! I. h. 895. szám.

¹ 1516. június 10. Miklós presbiternek, az eperjesi szent Miklós templomban lévő Krisztus Teste oltárosának végrendelete «... calicem suum, ampullas argenteas missale et breviarium suum mayus impresum legavit ad ecclesiam civitatis huius parochialem sancti Nicolai.» U. o. 936. szám.

² 1517. április 16. Péter «arcium liberalium baccalaureus» és közjegyző előtt János eperjesi plébános azt vallja, hogy Simon «calicem suum pacificale, casulas duas ac missale custodi nominate ecclesie» (t. i. Sancti Nicolai) átadta, hogy mindezeket a sekrestyében megőrizze. U. o. 957. szám.

³ 1519. «Laurentius baccalaureus» többek közt «coram ... Jacobo artium liberalium magistro, concionatore civitatis» végrendeletet alkot. Eustachio filio domini notarii tragedias Senece» hagyományozza, a mi a végrendelet végrehajtójának megjegyzése szerint: «Eidem date sunt.» U. o. 1009. szám. — Wolf életére vonatkozó adatokat ld: Magyar Középiskola 1910. évf. 573—74. ll.

években erősen szereplő személy volt az eperjesi származású Chunis Mátyás (egy eperjesi szücs fia), ki később szepesváraljai plébános volt. Ez írja 1523-ban Zalkán László egri püspökhöz, hogy Krakkóban javai, többek közt *könyvtára is* a tűz martalékává lettek.¹

Innen fogva 1548-ig az írott adatok a könyvtárakról és könyvekről hallgatnak. 1548. október 13-án elhunyt Österreicher Lénárd sárosi kapitány, ennek javai közt a következő kulturális műszereket és eszközöket találjuk:

Ain compast,
Ain eisen Zirkel,
Item atn mos stab és végül
Sechs grosse Bücher, a melyek azonban — sajnos — névszerint megnevezve nincsenek.²

A XVI. század második feléből a város levéltárában már több könyvjegyzék maradt fenn, legtöbbször a város lelkészének könyvtárát tartalmazza, van azonban köztük polgárok kezén volt könyvtárnak jegyzéke is. A könyveket rendszerint osztzkodások vagy végintézkedések alkalmával írták össze, a mely összeírások néha — sajnos — csak sommásan végeznek a könyvtárral, azonban a legtöbbször mégis címek szerint egyenként felsorolja a könyveket.

Ezek a könyvtárösszeírások időrendben a következők:

1552-ben Feyner Gergely eperjesi polgár halála után, ennek felesége és mostoha gyermekei közt hat eperjesi polgár jelenlétében osztzkodás megy végbe, a mikor Feyner könyvtára szintén összeíratott, de megbecsülve nem lett, a mi kár, mert legalább a könyvek áráról is tájékoztatást nyertünk volna.

Az összeírás szerint Feyner könyvtárában a következő könyvek találtak:

¹ 1523. július 2. Eperjes. Chunis Mátyás, a szabadművészetek mestere és a theologia babérkoszorúsának levele Zalkán László egri püspökhöz: «Post humilimam servitorum commendationem, ut eadempancissimis rem omnem teneat, neutiquam sine causa reditum meum hactenus distulisse putet quoniam quidem necnibus tum paramentis tum aliis necessariis paratus usque nunc eram fortuna non madique obsecundante infelici omine Gracovie danmificatus igne, ubi in absentia mea et rerum suppellectilia (tametsi curta) et *librorum bibliothecam* funditus exustam amisi.» stb. Eperjes város ltára 1113. szám.

² Eperjes város ltára, 1548. október 13-án kelt okl.

«Ihm Jar 1552 ist geschehenn ein Richtung oder teulung der gutter des ersamen hernn Grigers Feyner fraw noch gelossene wytwe mit yhrenn styff Sohnn Matz und deren andernn kynder alle, mit kegenwertigung der ersamen herrn her Hannes tischler, herr Hannes Centurio, herr Hannes weyda, Lenhardt Gerber, Matz tischler, Hannes Scherer.

Item mer bücher: Ein biblia
 Ein haus postil und zwen saxenn spiegel
 Ein Melchioris kliengen
 Augustini Dati institutio imperialis
 Ein Krewterbuch
 Ein kleyne deusche bybel
 Ein problemata Aristotelis
 Buxen mesterey
 Trium librorum de anima Aristotelis
 Item herbarius Magunciae
 Quintus Curcius: proverbialia Salomonis
 Geistliche lieder
 Praelectio Martini Lutheri
Soltar könyve
 Dreyhundert gemeine sprichwort
 Oratio phisica
 Nova scolia Philippi Melanchtoni
 Colloquia Erasmi
 Summa mach bucher 22; syndt nicht geschetz». ¹

A mint látjuk Feyner könyvtárában csak egyetlen egy magyar könyv volt és ez nem lehetett más, mint Székely Istvánnak 1548-ban Krakóban nyomtatott Zsoltár könyve, a mely ma már csak három teljesen ép példányban ismeretes. ²

Az 1550-es évek elején nem volt Eperjesnek parochusa (pastor Ecclesiae), hanem csak német, magyar és szláv hit-szónoka. 1553 őszén hívták meg Elbingeni Lauterwald Mátyást parochusnak, a kinek a plébánia javait, köztük a könyvtárat is 1553. szeptember 13-án adták át.

A legnagyobb részében theologiai tartalmú könyvtár jegyzéke a következő:

Inventarium librorum venerabili domino parochi presentatorum,
 per senatum, anno 1552. die 13 septembris.
 Concordancia
 Prima pars Lyrae et reliquae partes 3
 Biblia hebraica cum defectu
 Bibliorum germanicorum 2 partes

¹ Eperjes város ltára, 1552.

² Ld. Szabó: Régi Magyar Könyvtár I. kötet 9. lap. 19. szám *Soltar Koenuwe Szekele' Estuantul magyar nielre forditatott. Krakko 1548.*

- Brencius in Lucam 2 partes
 Hawspostill Lutheri per dominum Mathiam Calinowicz
 Kirchordnung
 Opera Hieronymi 9 tomorum. Deest 3 et 4
 Opera Augustini 10 tomorum cum indice
 Opera Ambrosii 4 tomorum
 Dionysius 2 volumina cum Theophilacto in Epistolas Pauli
 Homeliae Chrisosthomi in Genesim
 Item Chrisosthomi 2 volumina
 Fratris Anthonini 4 volumina
 Aurea Biblia fratris Anthonii Ampigolli
 Institutio Calvini
 Sermones Augustini 1 volumen
 Martini Lutheri operationes in aliquot decades psalorum
 Opera Lutheri usque ad annum vigesimum
 Aristoteles de auditu phisicorum Lacer. et Gaietanus etc.
 Magister sententiarum cum conclusionibus Thomae Aquinatis
 Fragmentum Quaestionum Thomae Aquinatis
 Origenis 2 volumina
 Ius canonicum 3 volumina
 Gregorius Magnus 1 volumen
 Biblia germanica vetera 1 volumen. Primum deest.
 Summa Angelica
 Bernhardus et Gilbertus super cantica
 Biblia latina vetera
 Rupert Holgot
 In epistolas sancti Petri Martini Lutheri. Deutsch.
 Psegmata Chris(osthomi
 Guillelmus super 4 libros sententiarum
 Sermones Ambrosii Spirae Tarvisini
 Sermones thesauri
 Mariale Bernhardi
 Philippi Melanchtoni in epistolam ad Romanos
 Philippi Melanchtoni in aliquot capita Genesis
 Ruperti Tnicensis de victoria verbi Dei
 Difficiliorum distinctionum in Genesim interpraetatio Andreae Placo.
 Sarterii Postilla
 Vino Dissidentium locorum
 Casparis Megandri in epistolam Pauli ad Ephesos
 Martini Lutheri: Auslegung der Epistel et Evangelii de Adventu.
 Deuts.
- Pelbarti de Themesvar*
 De vita Christi, desunt priora, per Leutholfum de Saxonia
 Secunda pars pantheologiae
 Sachsen spiegl, zurissen oberlendisch
 Sermones quadragesimales Thesauri novi
 Missale cum defectu
 Lombardica historia
 Isidorus de summo bono
 Sermones fratris Michaelis de Mediolano

Sphaera Johannis de sacro busto
 Rosarium sermonum praedicabilium 2 volumina
 Summulae philosophiae rationalis magistri Nicolai Torbelli
 Farrago rerum theologiarum Vessellii
Ordinarium Ecclesiae Agriensis
Breviarium Ecclesiae Strigoniensis
 Novum testamentum in octavo. Deutsch.
 Pomeranus in Deuteronom.
 Philippi Melanchtoni in Matthaem
 Erasmi Rotherodami de libero arbitrio
 Domini Martini Lutheri de servo arbitrio
 Commentaria Lutheri in Jonam prophetam
 Operatio Martini Lutheri in psalmum 21. Deus, Deus etc.
 Handlung der Widertauften zu Zeffigen in Berner gebit.
 Brenenis in Joannem exegesis
 Lampertus in minores prophetas 2 volumina
 Epitome Philippi Melanchtoni in phisicam moralem
 Propheta Daniel Martini Lutheri. Deutsch.
 Das funfftzehend capitell der erstn Epistel ad Corinthos Martini
 Lutheri. Deutsch.
 Libellus Augustini, de disciplina christiana
 Von Ehsachen Brevei
 Tropi bibliaci Dolcz
 Urbanus Rhegius contra unam speciem sacramenti
 Novem libri partim scripti, partim excusi inter quos:
 Arithmetica Boetii.¹

Ezek után a jegyzék a «Hausroth» fölsorolásával véget ér.

A mint a könyvjegyzékből látjuk, a könyvek között magyar vonatkozású csak három van, ezek között is kettő egyházi szerkönyv. A jegyzék Temesvári Pelbártot is megemlíti, de hogy 1483-tól 1521-ig megjelent számos munkái közül melyik volt meg az eperjesi plébánia könyvtárában, azt megmondani nem tudjuk.

A fölsorolt könyvek közül az 1496-ban megjelent *Lombardica historia* az 1502-ban megjelent *Rosarium sermonum predicabilium ad faciliorem predicantium commoditatem* stb., végül Arany-szájú szent Jánosnak «in totum Geneseos librum homiliae» 1523. évi bázeli kiadása ma is meg van az eperjesi szent Ferenczrendiek könyvtárában, 91., 165. és 166. szám alatt.

Nagyon valószínű, hogy ezek a könyvek az eperjesi plébánia könyvtárából, melyet egy ideig a Jézustársaságiak adminisztráltak, kerültek ide.

¹ Eperjes város ltára.

1555—56-ban a boroszlói Wingler Apollo volt Eperjesen a segéd-iskolamester («vice ludimagister»), a ki azután 1556-ban úgylátszik vagy meghalt vagy pedig ott hagyta a városi szolgálatot és máshova távozott, azonban könyvtára, mely főleg tan-könyvekből és classicusokból állott, Eperjesen maradt. A könyveket 1556-ban jegyzékbe vették. A rossz latinsággal és még rosszabb írással összeírt jegyzék alapján Wingler könyvtára a következő műveket tartalmazta:

Inventarium auff die bücher, was der her Apollo hot gehot
 Anotaciones in Homerum cami. (?)
 Dialectica et rectorica (sic!) Fpilippi
 Officia Ciceronis
 De oratore Ciceronis
 Dicionarium proprium nominum
 Grammatica Fussenbroti
 Salustius
 Psalterium Spanebergi carmine
 Erasmus de pronunciacione
 Maturinus
 Cripta latina et germanica
 Cause quare et amplex.
 Jesus Sirach latine
 Apparatus latine lingue
 Argumenta latine germanica
 Anotaciones in *Poculika* (sic!) Virgilii
 Libellus argumentorum
 Dialectica sarcele
 Categismus
 Precepta dialoces Tilemi
 Libellus de anima
Fiseka (sic!) Welkurionis
 Dialectica scripta
 Hesiodus
 Categismus Steckelii
 Euchigredium (?) wocabularium
 Categismus Luteri, deucz
 Musica Listeni
 Dionidis gramatica
 Anotaciones in Evangelia
 Anotaciones in officium Ciceronis
 Sentencia sacre scripture partes 4 tail.
 Anotaciones in gramaticam
 Anotata in Eneida Wirgilii
 Anotaciones in evangelia ymater. (?)
 Rudimenta gramatice
 Terencius
 Postilla scripta

Anotaciones is *spalterium* (sic!)

Cantica

Adrianus Cartinalus

Tomus quartus Augusti operum

In retoricam Ciceronis scripta.¹

Azután egyéb javakat sorol föl a jegyzék, melynek külsején ezt a furcsa fölratot olvassuk:

«Clavis ad testudinem in schola, cum inventario librorum in schola repertorum et lectisterniorum 1556.»

A mint látjuk, a könyvek legnagyobb része nyelvtan, meg klasszikus fró műve, magyar vonatkozású könyv egy sincs.

1559-ben (április 25-én) Tordai (Gelous) Zsigmond és Pesty Ferencz a királyi jövedelmek kezelői nevében Fejérváry János, az eperjesi tanács nevében pedig Zula Kristóf és Ayl Orbán leltározzák néhai Fainer Gergely eperjesi polgár javait. Ebben a leltárban sommásan föl van véve 29 darab különböző kisebb-nagyobb könyv is, de egyiknek a czimét sem tudjuk megmondani.

Fainer hagyatékában találtak egy köteg papiroost is, a melyet a város vett meg egy forintért.²

1572-ben Cunius Ferencz eperjesi ember volt Olawban iskolamester. Ebben az évben élete végét közeledni érezvén, végrendeletet alkot, melyet 1572, október 17-én Brigg város tanácsa hiteles pecsétje alatt megerősített. Ebben a végrendeletben mindenekelőtt száz talléros alapítványt tesz olyan eperjesi ifjak számára, a kik a vittenbergi egyetemen akarnak tanulni. Egy másik pontban könyvtáráról intézkedik, melyet kölcsönkönyvtárszerű kezelés mellett Eperjes város tanácsára akar bízni. Költeményeit szintén Eperjes város tanácsának hagyományozza. Cunius Ferencz végrendeletének a könyvtárára vonatkozó része egyébként a következő:

¹ Eperjes város levéltára.

² *Anno 1559. Inventarium rerum condam Gregorii Fainer, revisum ex permissione regie maiestatis domini nostri clementissimi presentibus Johanne Feyrwary in persona dominorum Sigismundi Torda et Francisci Pesty administratorum proventuum sue maiestatis, in persona vero domini iudicis et tocius senatus cristofforo Zwla et Urbano Ayl iuratis civibus, actum 25 aprilis.*

Horologius unus parvus deauratus et pondus auri In armario. Libri diversi maiores et minores 29. Una ligatura papiri quam tulit civias. Solut. pro flor. uno. Eperjes v. ltára.

Meine Bücher geschrybene und gedruckte soll man sie gen Epperies einem erbarn Rath zu schicken, wo etlich knaben aus unser freuntschafft vorhanden weren denselbigen was Ihn dienstlich mit theilen, vo nicht so khan man sie in patria in bibliotheca in perpetuam rei memoriam behalttem, wo ymand darin will lehsen unnd zu seiner notturfft brauchen, den soll man nicht vorsagen allein das man widerumb ein stell.

Ettliche Bucher und partes gehören zur Schulen, als Lexicon
Das Alt und new Testament
Ein Alt Psalterium
Item Kneffeli partes
Vittenbergenses partes.

Die schwarcz Almer *mit etlichen Büchern und Carminibus meis* soll auch gen Epperies einem Erborn Rath geschickt werden.»¹

Az eddig felsorolt magánkönyvtárat úgy számban, mint pedig tartalomban felülmúlja egy bizonyos Korlatinus nevű lelkésznek 1575-ben leltározott könyvtára. Hogy ki volt ez a Korlatinus, vagy hogy hol volt lelkész (pastor), azt megmondani nem tudjuk. Ekkor — 1575-ben — ugyanis Eperjesen Bels (latinosan Belsius) Benedek volt a lelképásztor. A hitszónokok (concionator) nevei közt sem találunk Korlatinus nevet. Nem lehet tehát mást feltételeznünk, minthogy itt valami eperjesi származású egyházi férfiúról van szó, a ki azonban más város vagy egyén szolgálatában állott és nem lehetetlen, hogy élemedett korban szülővárosába nyugalomba vonulva, itt meghalt és könyvtárát elhunytá után leltározták.

Annyi tény, hogy a könyvtár inventáriuma Eperjesen készült, mert a könyvjegyzék írásában az eperjesi városi jegyző kezére ismerünk.

Az érdekes és terjedelmes könyvtár jegyzéke a következő:

Catholica expositio in vetus testamentum
Catholica expositio in novum testamentum
Tomus 1 Lutheri
Tomus 2 Lutheri
Tomus 3 Lutheri
Tomus 4 Lutheri
Tomus 5 Lutheri
Tomus 3 Lutheri in Genesim
In primum librum Genesis Lutheri
In primum librum Moysis Lutheri
Bullingeri in epistolas apostolicas
Bullingerus in Matthaëum et Lucam

¹ Eperjes város ltára.

- Bullingerus in Marcum et Johannem
 Epitome Augustini
 Chrisostomi 3 tomus
 Historiae ecclesiasticae Eusebii etc.
 Tertulianus
 Index Bibliorum Pellicani
 Josephus Historicus
 Musculus in Psalterium
 Musculus in Johannem
 Historiae ecclesiasticae Foxii
 Calepinus
 Chilliades Erasmi
 Commentariorum biblicorum tomus 1 Pellicani
 Eiusdem tomus 5 in libros apocriphos
 Postilla domestica Lutheri
 Polianthea
 Brentius in exodum Amos et judaeorum fabula
 Item Brentius in exodum leviticum Job, iudicum, Amos
 Brentius in Lucam
 Urbani Regii commentaria in Prophetas (az eredetiben áthúzva)
 Urbani Regii prophetiae veteris testamenti de chronologia in apo-
 calepsin Sebastiani Maier commentaria
 Chronologia Anselmi,
 Militis Christiani Erasmo auctore
 Catechesis Brentii
 Enchiridion Eckii adversus Lutherum
 De praedestinatione Johannis Garcaei
 Zwinglii potissima capita in articulos quosdam
 De coena Domini Jacobi Andreae
 De maiestate Domini Brentii, in pergamen
 Apologia Valdensium
 Flacii Illirici de Adiaphoris
Novum testamentum Hungaricum
 Prima pars }
 Quarta pars } *bibliorum Hungar.*
 Pomeranis in psalterium
 Oecolampadius in Ezechielem
 Index utriusque testamenti cum concordantiis
 Commentaria Sebastiani Meyer in epistolam ad Corinthos, una
 cum annotationibus Pomerani in omnes epistolas Pauli
 Cyprianus
 Loci communes Stockelii
 Sarcerii in Johannem
 Sarcerius in epistolas dominicales
 Sarcerii in epistolam ad Romanos
 Pericopae Brentii in evangelia dominicalia
 Pericopae Brentii in festorum evangelia et epistolas dominicales
 Spangenbergii in epistolas dominicales
 Examen theologicum
 Onomasticon theologicum Theophili Lebaei

Syntaxis linguae Graecae (áthúzva)
Omnium gentium mores et cantiones Vngaricae
 Conciliationes scripturae locorum Altamerii
 Brentius de poenitentia
 De coena Domini Vestphali et Pauli ab Eizen una cum concordia Saxonicarum ecclesiarum
 Epitome topographicum Vadiani cum Bullingerii adversus cathabaptistas
 Philippi Loci communes
 Chronica Carionis
 Palladii in libros Moysi
 Pandectae scripturarum utriusque testamenti Ottonis Bruni
Psalterium Ungaricum
 Commentaria crucigeri in Johannem
 Postilla Artacii
 Collectaneae communium troporum Bartholomei Vesthameri
 Conciliationes locorum Vesthameri
 Postilla Philippi
 Mamotrectus super biblia

A hosszúkás papirosra írt leltárnak külsején: «1575. Inventarium librorum pastoris Korlatini».¹

A jegyzékből láthatjuk, hogy a könyvtárban magyar könyvek is voltak. Így az új testamentom, mely vagy Pesti Gábornak 1536-iki, vagy Sylvester Jánosnak 1541-iki, vagy pedig Melius Péternek 1567-ben megjelent újtestamentuma lehet. A magyar nyelvű biblia első és negyedik része Heltai Gáspárnak 1551. illetve 1552-ben Kolozsvárt megjelent kiadása. Hogy az «*Omnium gentium mores et cantiones Ungaricae*» mi lehet, eldönteni nem tudjuk. Végül a magyar zsoltárkönyv vagy Székely Istvánnak 1548-ban Krakkóban megjelent zsoltáros könyve lesz, vagy pedig Heltai Gáspárnak 1560-ben Kolozsvárt megjelent «Soltár»-ja.

Ezen 82 kötetes könyvtár az utolsó, melyet Eperjesen a XVI. századból darab szerint ismerünk, többről ilyen részletesen forrásaink meg nem emlékeznek.

1591-ben valami Daubman János nevű eperjesi polgár javait írja össze három eperjesi esküdt, még pedig — úgylátszik Daubman rokonságára való tekintettel — lengyel nyelven. Daubman javai közt egyetlen egy könyvet is találunk, egy német nyelvű postillát (postilla niemieczka).²

¹ Eperjes város levéltárában.

² Anno Domini 1591, die 19 aprilis.

Consignatio rerum mobilium ex domo Joannis Daubmani susceptarum

A XVI. század hetvenes éveiben volt Eperjesnek egy nagy-műveltségű iskolamestere: Fabinus Lukács, a ki eredetileg a Szepességéről származott volt ide. Fia Fabinus Dániel, atyja halála után elszármazván Eperjestről, 1592. december 20-án Késmárkról levelet intéz Eperjes város tanácsához, a mely levélből megtudjuk, hogy Fabinus Lukácsnak is szép könyvtára volt, melyet halála után leltároztak. A leltár — sajnos — nem maradt meg, de hogy létezett, azt Fabinus Dániel idézett levelének következő pontjával igazoljuk:

«Noch dem ich auch vernomen, das mein groszgünstiger herr Vatter Lucas Fabinus seliger gedachtnuss derer *von meinen Herrn Vatter verlassenen bücher ein inventarium gestellet*, welches noch vorhanden gewesen, da mir zue vor etliche bucher zue meiner notturft sind herausgegeben worden, wie solches dem herrn Notario, meinen besonders gunstigen herrn schwager ohne zweywell woll wiszlich, so gelanget an E. E. W. mein dinstfreundliche bitt. E. E. W. wolle unbeschweret dabın bedacht sein, damit ich vorgemeltes *inventarium bekomme*, uno mich darnack destobasz richten möge».¹

A leltárt a tanács erre a kérelemre valószínűleg megküldte Fabinus Dánielnek és ez az oka annak, hogy Fabinus Lukács könyvtárát nem ismerhetjük.

Fabinus egyébként arról is nevezetes, hogy ő írta az egyetlen eddig ismeretes Eperjesen nyomott könyvet.

Mindezekén felül meg kell még emlékeznünk az *eperjesi szent Ferencz-rendűek* nevezetes ösnyomatványokat tartalmazó könyvtáráról.

Erről a könyvtárról írt már dr. Ballagi Aladár, a Könyvszemle 1879. évfolyamában. a hol «Felvidéki könyvtárúvüárlatok» czimen egy cikksorozat jelent meg tőle. Az idézett évfolyam 153. s. kk. lapjain ír az eperjesi ferenczesek könyvtáráról is, a hol tizenegy XVI. századi és öt mohácsi vész előtti ösnyomatványt sorol fel.

Az értékes könyvtárát újabban a jelenlegi házfőnök: Kundrich Evarist rendezte és katalogizálta.

circa praesentem dominorum consulum Epperiensium scilicet domini Johannis Mesner et domini Georgii Sneider et domini Johannis Plank, ut sequitur:

Item postilla niemieccka iedna.

Eperjes város levéltára.

¹ Eperjes város ltárában.

A Ballagi által felsorolt tizenegy XV. századi ősnymtatvány közül e sorok írójának csak kettőt, az 1496-ban Velenczében nyomott «Sermones declamatorii»-t és az 1496-ban Nürnbergben nyomott «Legenda Lombardica»-t sikerült a könyvtárban feltalálni, míg ellenben a XVI. század elejéről még egyszer annyi nyomtatvány került elő, mint a mennyit Ballagi látott.

Az újabban előkerült könyvek a következők:

1. **1502.** *Brixen.* Divinum Petri Hieremie opus. Az oktáv alakú könyv bőrrel bevont fatáblába van kötve, *bőrös* rézcsatokkal. A bekötési tábla belső lapján Bártfa szabad királyi város XVI. századi nyomtatott exlibrisze van beragasztva, melynek szövege: «*Liber Bibliothecae Bartphanae.*» Ez alatt fametszetben Bártfa város czimere látható, mely alatt «*Insignia civitatis Bartphae*», majd egy «*Non quia Bartpha geris, felix es signa coronae*» kezdetű nyolczsoros hexameter olvasható. Könyvtári száma: 295.

2. **1503.** *Köln.* Dictionarius pauperum omnibus predicatoribus verbi divini pernecessarius. A kis oktáv alakú könyv rongált *bőrös* fatáblába van kötve, rézcsatjai hiányzanak. Könyvtári száma: 2063.

3. **1506.** *Velence.* Marcus Marulus Spalatensis de institutione benevivendi per exempla Sanctorum. A fatáblás *börkötés* fele hiányzik, két rézcsatja elveszett. Oktáv. Könyvtári száma: 2026.

4. **1513.** *Lyon.* Sanctus Hieronimus interpres biblic. Biblia cum concordantiis veteris et novi testamenti et sacrorum canonum stb. A kis folió alakú könyv *börbe* van kötve. Könyvtári száma: 88.

5. **1523.** *Bázel.* Divi Joannis Chrysostomi archiepiscopi Constantinopoli, in totum Geneseos librum homiliae sexagintasex a Joanne Oecolampadio hoc anno revitae. Kis folió alakú könyv, fatáblás *börkötésben*, rézcsatjai elvesztek. Könyvtári száma: 91.

6. **1525.** *Mainz.* Canones apostolorum, veterum conciliorum constitutiones decreta pontificum antiquiora. De primatu Romanae ecclesiae. Fatáblás *börkötésben*, rézcsatokkal. Könyvtári száma: 68.

1529. *Prága* (Praha). Pavel Severina: Biblia česka. Könyvtári száma: 87.

1536. *Lovani.* Gemma Frisius: Liber arithmeticae. Könyvtári száma: 1997.

Hátra van még, hogy a XVI. század második felében Eperjesen működő könyvnyomdáról is megemlékezzünk.

Erről a nyomdáról, illetve ennek egyetlen eddig ismeretes termékéről, már Horváth István értekezett a Tudományos Gyűjtemény 1818. évi folyamában.¹ Ez az egyetlen terméke az eperjesi nyomdának — a mint már említettük — a nagy műveltségű és világlátott eperjesi iskolamester, a poprádi születésű Fabinus Lukácsnak «*Exempla declinationum et coniugationum*» című műve volt, a melyet «*in usum scholae Eperiensis*» Eperjesen nyomtatott. A nevezetes és ritka nyomtatvány egyetlen példánya a budapesti egyetemi könyvtárban őriztetik.

A nyomdászról, a ki a műben nincs megnevezve, közelebit mondani nem tudunk. Hogy a XVI. század folyamán valószínűleg volt nyomda Eperjesen, azt Fabinus munkáján kívül bizonyítani látszik az a körülmény is, hogy Rudolf király rendeletet intéz Eperjes város közönségéhez, melyben úgy az ottani nyomdának, mint pedig a könyvkereskedőnek megtiltja a régi naptár nyomtatását, illetve árúsítását.

1584. február 7-én kelt ez a tilalom, tehát csak néhány hónappal előzte meg Ernő főhercegnek azon rendeletét, melyvel Gutgesell Dávidnak Bártfán nyomda felállítására engedélyt adott,² a mely nyomda azonban — bár úgy látszik engedély nélkül — már az 1570-es években működött.³

Ugy látszik a bártfai tán jobban felszerelt, olcsóbban dolgozó, vagy több üzleti élelmességgel vezetett Gutgesell-féle nyomda volt az oka annak, hogy az eperjesi nem tudott boldogulni.

Rudolf királynak Eperjes város közönségéhez intézett nevezetes rendeletét az alábbiakban egész terjedelmében közöljük:

¹ Tud. Gyűjt. V. évf. 76. lap. Az eperjesi, abrudbányai és varasdi könyvnyomtató műhelyekről a XVI. században.

Régi magyar könyvtár: II. k. 33. lap.

² Ernő főherceg 1584. augusztus 1-én adta a nyomdafelállítási engedélyt. Bártfa város levéltárából Sáros vármegye Múzeumában letéteményezett oklevelek közt 290 szám.

³ A bártfai nyomda 1578—79—80-ban már dolgozik. Ld. Szabó: Régi magyar könyvtár, II. kötet, 36. 39. 40. ll.

Rudolphus secundus, Dei gratia electus Romanorum
imperator, semper augustus ac Germaniae Hungariae
Bohemiae etc. rex etc.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti. Quum nos veteris
calendarii reformationem non sine magnis causis susceptam, a longoque
tempore tractatam ab omnibus fidelibus subditis nostris observari
velimus, intelligamus autem esse nonnullos in isto regno nostro Hun-
gariae, qui reformatam ac novum calendarium reiiciunt et veteris calen-
darii cursum pertinaciter sequuntur, non sine confusione rerum et
negotiorum tam privatorum, quam etiam publicorum. Proinde fidelitati
vestre et vestrum singulis harum serie firmiter comittimus et manda-
mus, quatenus a modo imposterum, nemo vestrum audeat cursum
veteris calendarii sequi, sed novum calendarium a nobis ubique
acceptum in istis regni nostri Hungariae diocesis, a diocesis iam
antea nostra annuentia nostroque iussu publicatum, omnes obedienter
acceptare, illique vos in omnibus accomodare debeatis et teneamini.
*Omnes autem typographos, si qui in medio vestri essent, tum etiam
bibliopolas ab aeditione et venditione dicti veteris calendarii et illius
ephemeridum prohibemus, contra autem facientes omnibus magistratibus
et officialibus nostris tam spiritualibus quam secularibus capiendi et
in rebus ac personis puniendi potestatem damus praesentium per
vigorem. Secus itaque non facturi. Datam in arce nostra regia Pragensi,
septima die mensis februarii, anno Domini millesimo quingentesimo
octogesimo quarto.*

Rudolphus.

Georgius archiepiscopus Colocensis et
administrator Jauriensis

Joannes Joo.

Kivül czimzés: Prudentibus et circumspectis iudici et iuratis, cae-
terisque universis civibus civitatis nostrae Eperjes etc. fidelibus nobis
dilectis.

Alul ez a megjegyzés: Anno 1584.

Sua maiestas serio mandat, ut nemo audeat imposterum cursum
veteris calendarii sequi.

Eredetiye papiroson, kivül papirossal fedett vörös viasz pecsettel,
Eperjes város levéltárában.

Rudolf király rendelete rezisztenciát szült. 1584-ben Letare
vasárnap utáni kedden (ó-naptár szerint április 7-én, új-naptár
szerint márczius 20-án) a Pentapolis lelképásztorai, névszerint
Winglerus András, ^{el}Vadász^{el} Ferencz kassai, Platner Antal löcsei,
Wagner Márton bártfai, Megerlin Bálint kisszebeni és Sebestyén
Ambrus késmárki lelkészek (ezen utóbbi ugyan nem tartozott a
Pentapolis lelkészei közé, de mégis «zu dieser congregation
beruffen hatt auch propter mutuuum consensum unterschrieben».)
Kisszebenben «des neuen, uns *under dem schein einer Politischen*

Ordnung furgetragenen Calenders» ügyében gyülést tartván, itt, a mint azt Eperjes város tanácsához intézett levelükben olvasuk, az új naptár ellen nyilatkoznak:

«Ob wir gleich hertzlich clagen müssen, das ohn alle unser Schuld, auch ohn unser wissen eine solche ergerliche Zerruttung und spaltung der Kirchen und verwirrung vieler gewissen, durch etliche personen, die es fur Gott werden haben zu verantworten ist eingefuhret werden, da wir uns doch als die beruffenen und verordneten Sehsorger eines andern zu unsern zuhorern vorsehen hetten, jedoch erkennen wir uns schuldig, das wir so viel noch muglich, das beste zur sachen rathen sollen, das zur christlichen einigkheit und wolstand der Kirchen und abeleinung aller ergerniss dinstlich sein muge. Und die weil man in diese *geferliche und verwirte sache* so geschwinde nicht hat konnen aller ding in eine richtigkeit bringen und hinlegen, so haben mirs zu vermeidung vieler kunftigen ergernis eintrechtiglich für gut und rhadtsam angesehen, das in den kirchen, in welchen noch diese zeit heilwertige lehre von dem leiden und sterben unsers herren Jesu Christi *nach dem alten Calender gehandelt wird, auch, nach demselbigen die trostreiche lehre seine frohlichen Auferstehung und himmelfart auch von der sendung des heiligen geistes und der heiligen Dreifaltigkheit solle gehandelt werden,* damit nicht die Zuhorer irgendt eines aus diesen haubtpunkten unserer Seligkheit, durch unbefugte endrung beraubt werden.»¹

Ime tehát az egyháziak tekintélyük latba vetésével valóssággal kényszerítettek mindenkit arra, hogy a husvéti kört a régi naptár szerint számítsák. Így azután nem volt csoda, ha a nyomdák részint a lelkipásztorok szavának engedve, részint a közönség igényeihez alkalmazkodva, még Rudolf rendelete után is a régi naptárt nyomtatták. Így történhetett ez Eperjesen is, de így történt Bártfán, a hol még 1588-ban is a régi naptárt nyomják, míg Rudolf király 1588. augusztus 28-án Prágában kelt rendeletével meg nem hagyja Bártfa város tanácsának, hogy miután még a vásárokat is nem a helyes időben, hanem a régi rossz naptár szerint tartják meg, ilyen rossz naptárt készítő nyomda pedig náluk is van, ennek működését szüntessék be.²

A XVI. század második felével a szellemi élet belterjesebb művelésének korszakához érkeztünk. Itt kénytelenek vagyunk megállani, mert ennek a kornak megvilágítása, a bőséges adat-

¹ Eredetije Eperjes város ktárában.

² Bártfa város levéltárából Sáros vármegye Múzeumába letéteményezett oklevelek közt 293. szám.

halmaz felsorolása immár kívül esik czikkünk keretein. Az eddig előadottakból ugy is eléggé kitűnik, hogy Eperjes városa a szellemi élet terén a rég letűnt századokban első rangú szerepet vitt. A városnak a kultura iránt feltűnően fogékony vezetősége, a felsőmagyarországi városok nemes kulturversengése, a nagyműveltségű polgárok, a tanerőkkel és tanszerekkel jól felszerelt iskola, a külföldi egyetemekről hazakerült vagy idehívott lelkipásztorok¹ mind oda hatottak, hogy a város annak a szűkebb körnek, melyben vezérszerepet vitt, hovatovább világító szövéténeke — «lumen»-e — lett.

¹ Hogy csak egy példát idézzünk, a város egyik számadáskönyvében ezt olvassuk: 1557. 8. julii vocatus est ad docendum evangelium pius vir Martinus Lampertus Berlinensis.